

Rozina Švent

Maj 1945 - nekateri so izbrali drugačno 'svobodo'

V začetku maja 1945, ko je bil osvobojen že velik del Slovenije, se je okoli 25.000 Slovencev odločilo za odhod v tujino. V veliki večini so bili to vojaki - domobranci in manjše skupine četnikov, ki so se tik pred odhodom preimenovali v Slovensko narodno vojsko, ki naj bi bila sestavni del kraljeve (Mihajlovičeve) vojske v Jugoslaviji. Njen poveljnik je postal general Franc Krener.¹

Civilni begunci in vojaki so se umikali preko Ljubelja in se tam predali angleškemu 5. korpusu, ki je bil v sestavi 8. armade. Po predaji orožja pod humperškim gradom, so jih Angleži nastanili v taborišču na Vetrinjskem polju, ki leži jugozahodno od Celovca. Taborišče je bilo sestavljeno iz dveh delov - civilni in vojaški del, ki sta imela vsak svojega poveljnika. Vojaško taborišče je vodil poročnik W. E. Ames (nekateri pisci ga pišejo kot Hames), civilnega pa major Paul Barre. Praviloma se civilisti in vojaki medsebojno niso smeli obiskovati, vendar je bilo to pravilo zaradi sorodstvenih vezi pogosto kršeno oziroma se je na tihem dopuščalo. Že v nekaj dneh sta se obe taborišči (glede na obstoječe možnosti nastanitve) kar dobro organizirali in življenje je postalo dokaj znosno.

Kot osnova za nadaljnje razmišljanje nam služi dnevnik Franca Perniška (1907), pisatelja in publicista, med drugo svetovno vojno propagandista in predavatelja na protikomunističnih sestankih in pisca časopisnih člankov, ki ga je pisal vse dni begunstva - do preselitve v Argentino leta 1949.² V začetnem delu avtor opisuje svojo pot v begunstvo in življenje v taborišču.

(...) 22. maja

Kruh, ki ga doslej še nismo videli, so nam danes pripeljali. Je sicer star vojaški komiš, toda otroci so ga s slastjo použili. Velika, neprecenljiva dobrina je kruh, to poznavamo sedaj, ko ga tako stradamo.

Pred tedni sem čital knjigo "L'eroica felicit  giapponese" in nisem mogel doumeti japonske skromnosti in preprostosti. Sedaj pa vidim, kako lahko človek skromno živi. Na slamnjači ali pa na golih tleh sladko zaspim in se spočijem. Taborišče je polno primitivnih ognjišč, dve opeki med njima zakurjen ogenj in na njem

¹ Krener Franc (1898-1973), častnik; 1942 interniran v Italiji, spomladi 1943 postane poveljnik ilegalne Komande mesta Ljubljane, oktobra pa je imenovan za poveljnika organizacijskega  taba Slovenskega domobranstva. Aprila 1945 ga je Narodni odbor povišal v polkovnika nato pa še v brigadnega generala; 3. 5. 1945 postane poveljnik Slovenske narodne vojske (SNV) in vodi njen umik na Koroško. S preobleko v civilna oblačila se je izognil predaji, leta 1947 se je preselil v Argentino. Po nekaterih virih (Vestnik 1985, št. 3, str. 228) naj bi dobival pokojnino, ki mu jo je priznalo in plačevalo obrambno ministrstvo Zvezne republike Nemčije.

V zvezi z njegovim ravnanjem okoli predaje in vračanja domobrancev so se že takoj po vojni vnele številne polemike; nekateri so mu pripisovali glavno krivdo za vračanje domobrancev, ker naj bi jih zaveznikom predstavil kot nemške pomožne policijske enote. Še številnejši pa so mu zamerili izognitev predaji, kajti po moralni dolžnosti naj bi poveljnik delil skupno usodo svojega moštv, ne pa da ga " rtvuje kot klavno živino".

² France Pernišek: Moj begunski dnevnik - od 4. maja 1945 do 15. septembra 1945. (fotokopija rokopisnega dnevnika v NUK). Dnevnik je bil v letih 1985-1986 objavljen tudi v reviji Duhovno življenje, ki izhaja v Argentini. Objavljeni dnevnik je bil delno vsebinsko popravljen, nekateri bolj kritični deli so bili izpuščeni in so tukaj objavljeni prvič.

konservne škatlje in škatljice, umivalniki in v tem se kuha jed. Kraljevsko tekne, če je v njej količkaj mesa in maščobe.

Pogled na naše revno taborišče je na večer svojski, da lep. Liki veliki smaragd se blišči mogočna Košuta, v skrivnostno modrino se odevajo manjši hribi s svojimi veličastnimi smrekovimi gozdovi, kakor tančice gozdnih in vodnih vil plavajo nad gozdnimi jezери in jezerci bele meglice. Dan polagoma ugaša. Taborišče postaja eno samo ognjišče. Ogenj pri ognju bajno razsvetljuje vso okolico in dimi se dvigajo proti nebu. Od ognja sem prihaja veselo žuborenje glasov, živahna, udarna pesem spremljana od harmonik. Vmes slišiš hrzanje konj in mukanje živine. Nad vsem tem pa plava veličasten božji mir, ki je tako silen in mogočen, da tudi to živahno taborišče polagoma umiri in ko stopam med 11. in 12. ponoči skozi tabor vlada v njem tihi mir. Liki lahko brnenje se čuje smrčanje ljudi in živine. Luna s svojo lučjo srebri šotore in zvezde nad njimi prijetno mežikajo. Tu in tam kak betežnik sedi ob vhodu v šotor in čuvaji ob majhnih ognjičih zro za utrinki in iščejo svoje zvezde. Utrinki se trgajo in križajo nebo, a vsi hite daleč, daleč proti jugu, proti domovini ... Le rahel kašelj nadušljivih starcev in zlovešče skovikanje sove za trenutek prekine ta božji mir. O te zlovešče sove! Kako oduren je vaš skovik. Kako me pretresa in z nekim nepojmljivim strahom mi napolnjuje dušo. Ne morem se otresti vere in zavesti, da ta skovik prinaša grozo. Bežim pred njim, groza me je!

24. maja

Danes je praznik Marije Pomočnice kristjanov. Naš slovenski praznik. Misli mi uhajajo doli na Brezje, kjer so se vsako leto na ta dan zbirale in zgrinjale okrog čudodelne podobe Marije pomagaj množice romarjev. Danes pa svetišče sameva. Še mi smo v taborišču morali sliko sneti, ker silno dežuje. Bolan sem in niti v cerkev ne morem. Zato pa v srcu tem bolj iskreno in vdano molim.

Danes so začeli z odvažanjem Srbskih prostovoljcev in četnikov.³ Radi silnega dežja je ta odvoz zelo žalostna zadeva. Vojaki so mrki in nemi. Vse taborišče je eno samo blatno jezero.

25. maja

Tatvine v taborišču se množijo in škoda je vsak dan večja. Konji ponoči zginjajo. Domobranci kradejo konje in jih prodajajo za liter žganja. Kolesa prodajajo za hlebec kruha. Te dni so našli v gozdu ubitega nekega domobranca. Pobit je bil s koli. O uboju se šušljajo čudne vesti. Mož je imel 40.000 L denarja, ki ga je razkazoval pri kvartanju. Isto noč, ko je bil v gozdu nad gradom ubit, so zginili tudi 4 domobranci, ki so bili v njegovi kvartopirski družini. To so strašne dogodivščine, ki mečejo temno senco na del domobr.

27. maja

Danes odhaja prvi transport domobrancev. Povelje za odhod je kar snoči nenadoma prišlo.⁴ Odhaja tehnična četa ing. Škofa žandarmerija in del štaba.⁵ S

³ Pernišek pozabi omeniti, da so tega dne vrnili tudi komoro SNV - 40 mož z 20 vozmi in konji. Po nekaterih izjavah naj bi komora s seboj odnesla tudi celoten seznam vojakov, ki so bili v vetrinjskem taborišču.

⁴ Dokument z dne 26. 5. 1945 je objavil Vestnik leta 1970, št. 5, str. 163-164 v angleškem izvirniku in v slovenskem prevodu:

stricem Jožetom, ki tudi odhaja smo se zjutraj na naglo poslovili. Ves čas sem mu prigovarjal, naj ostane med nami civilisti. Toda ne vem, kaj ga tako žene med vojake. Mene silno boli srce, ker nič ne vemo, kam fantje odhajajo. Govore, da v Italijo v vojaška taborišča.⁶

Ob 10. dopoldne imamo v Vetrinju v župni cerkvi novo sv. mašo, ki jo daruje novomašnik g. Žakelj Vinko. Prav nič ni veselega na teh svečanostih. Že cerkev sama je pusta, razpoloženje pa je žalostno ne pa veselo. Za novomašnika in njegove starše je to najsrečnejši dan v življenju, ali bi vsaj moral biti. Pri tej naši mizeriji pa je človek strašno žalosten takih slovesnosti.

"Ukaz za premik

1. Moštvo

Vsi Hrvati, srbski četniki, slovenski četniki in 600 slovenskih domobrancev bo iz tega taborišča odšlo na novo področje jutri, 27. maja.

2. Zbiranje

Hrvatski (Hrvati!) in srbski četniki se bodo zbirali na svojih sedanjih področjih. Slovenski četniki in slovenski domobranci se bodo zbrali v ločenih skupinah na odprtem prostoru jugozahodno od glavnega vhoda, slovenski domobranci naj bodo bližje glavni cesti.

3. Čas

Vsi oddelki se bodo zbrali in bodo pripravljani za premik ob 8. uri. Vkrčavanje se bo pričelo ob 9. uri. Transport bo odpeljal takoj, čim bodo vozila polno natovorjena in se bodo vrnila, da odpeljejo ostale.

4. Vkrčavanje

Vrstni red vkrčavanja bo:

Slovenski domobranci

Slovenski četniki

Srbski četniki

Hrvati

Vsakdo bo vzel s seboj samo toliko prtljage, kolikor jo more osebno nositi.

5. Obrok hrane (ta točka je v prevodu pomotoma izpuščena-op. R.Š.)

Vsi bodo dobili hrano za 27. in 28. maj.

6. Konji

Konji, ki jih še imajo Hrvati in četniki, bodo izročeni slovenskim domobrancem, ki bodo zanje skrbeli, dokler se jih ne bo dokončno odstranilo.

7. Taborišče

Poveljniki bodo poskrbeli, da bodo njihova taboriščna področja očiščena in pospravljena.

Slovenski general

Ames

Hrvatski poveljnik

Lt. Mx. Regt.

Srbski četniški poveljnik

poveljnik taborišča

VETRINJE

⁵ V knjigi F. Ižanca: *Odprti grobovi I*, (pravo ime avtorja je Marjan Kocmur) je na str. 114-115 podatek, da je tistega dne odšlo na pot 800 vojakov. Na pot naj bi odšel tehnični bataljon pod poveljstvom ing. Janeza Škofa in Slovenska žandarmerija pod poveljstvom podpolk. Franceta Šturma.

⁶ Ob tridesetletnici - gradivo k vračanju domobrancev - avtor nepodpisan iz varnostnih razlogov. Vestnik 1975, št. 7/8, str. 96: "Razlogi za to bili naslednji: Prvič, da bomo združeni z ostalimi našimi četami; drugič, ker je zaradi bombardiranih cest in železnic naše oskrbovanje v Avstriji pretežko, zaradi potrebnega prevoza preko Alp; tretjič, ker bomo tako dalje od meje in iz vidika komunistov. Vse to je bilo po naših željah in novica je zgledala toliko bolj resnična, ker je bilo nekaj skupin naših civilnih beguncev takoj po prihodu v Avstrijo prepeljanih v Italijo (moji starši in ostali člani družine so bili med njimi). Ta govornica je vojake navdušila in jih povezala še bolj s čustvom edinstva in zaupanja v naše vodstvo in zaveznike. Tako se dobro spominjam sledečega primera. Nek akademik, verjetno Glavačeve skupine, se je med kratkim odmorom pri vežbanju približal vojakom in začel govoriti o političnih razvojih. Ko se je dotaknil vprašanja domobrancev na Koroškem, je bil mnenja, da bi bilo boljše odložiti uniforme, se preveč ne kazati, še manj vežbati, ker je nevarnost, da nas bodo komunisti skušali dobiti iz zavezniških rok. Vojaki so ga imeli za komunističnega propagandista, ki skuša zanesti seme needinosti in nezaupanja, da bi se vojaki počasi razšli po svojih poteh. Moral je zato pobrati šila in kopita ter še rešiti zdravo kožo ob pravem času."

28. maja

*Ne moremo verjeti, nihče ne verjame!*⁷ Srbe in domobrance so Angleži v Področci izročili Titovi vojski. To je povedal Ljotičev mlajši sin,⁸ ki je snoči pribežal v našo taborišče. On tako pripoveduje, je ušel iz transporta. Za božjo voljo nas prosi, naj tega Angležem ne povemo, sicer ga bodo aretirali in ponovno oddali. Mi tega ne verjamemo. Gotovo gre zopet za kako velesrbsko - mihajlovičevsko propagando, ki hoče čim več naših fantov zopet spraviti v hribe. Mi smo zaradi Mihajlovičeve vojaške potegavščine strahotno krvaveli in ne gre, da bi še enkrat nasedli. Prepričani smo, da Angleži take barabije ne bi napravili.

Danes je prišel iz Rima dr. Prešeren⁹ kot sel dr. Kreka.¹⁰ Iz poročila je jasno, da smo mi brez politične veljave. Dr. Krek politično nič ne pomeni. Kar more storiti, to opravi lahko po osebnih zvezah, ki si jih je ustvaril kot minister v Londonu in kasneje v Sredozemskem odboru. Po priznanju Tita so ga dr. Izidor Cankar,¹¹ dr. Kuhar¹² in Snaj¹³ snubili za OF in ker ga niso mogli pridobiti, so mu začeli groziti.

⁷ V taborišče so že pred tem prišli nekateri domačini iz okolice mesta predaje (Področce) in opozorili vojake, da jih zavezniki izročajo partizanom, vendar jim ni nihče verjel. Proti nekaterim so celo zelo grobo nastopili.

⁸ Gre za mlajšega sina Vlada. "Baje" naj bi se pri zasliševanju nekaj zapletel, zato mu niso verjeli in so ga celo obdolžili, da širi četniško propagando. Glej Ernest Hirschegger: Godničev "Grozen opomin" in moj zanesliv spomin (Vestnik 1985, št. 4, str. 315-316): "Zadeva z Ljotičem pa je sledeča: Moja služba v štabu IV. polka (Gorske divizije) je bila adjutantska in obveščevalna. Imel sem motorno kolo. Dne 26. 5. zjutraj se odpeljem s pošto (dnevni raport) za generala Krenerja. Že blizu mesta zagledam mladega fanta v angleški uniformi, a brez pokrivala, kako sredi ceste maha z rokama, naj ustavim. Vpraša me, ali sem četnik. (Imel sem jugoslovansko kokardo na kapi in podporočniške epulete na ramah). Povem, da; in sicer Slovenec. Roti me, naj povem našim, da gredo transporti v Jugoslavijo in da je on ušel. Vprašam ga, ali je pripravljen to povedati mojemu komandantu. Pritrdil je, povabim ga na motor in prisede. Generalu Krenerju v Celovcu oddam pošto, predstavim fanta, ki je, kot pravi, Ljotičev sin in da ima povedati važno novico. General ga pelje v sobo, jaz pa sem se vrnil v Vetrinj. O tem sem takoj poročal majorju Mehletu. Popoldne istega dne sem zvedel, da je Ljotič na zaslišanju pri podpolkovniku Drčarju (in kapetanu Kovaču). Namenoma sem čakal v bližini barake, kjer je uradoval Drčar, da bi bil na razpolago, če bi me klicali k zaslišanju; a me niso, pač pa sem zvečer slišal govorjenje, da so Ljotiča topli in mu grozili."

⁹ Dr. Anton Prešeren (1883-1965) duhovnik; dolgoletni asistent v Družbi Jezusovi v Rimu.

¹⁰ Dr. Miha Krek (1897-1969) politik SLS; po smrti dr. A. Korošca (1940) je postal glavni tajnik banovinskega odbora JRZ za Slovenijo. V vladi je bil od leta 1935 dalje. Aprila 1941 se je umaknil v tujino in bil do avgusta 1943 minister in podpredsednik jugoslovanske emigrantske vlade v Londonu. Zatem poslanik pri medzavezniškem posvetovalnem odboru za Italijo do sklenitve sporazuma Tito-Šubašić. Kot član begunske vlade je zaveznike seznanjal s položajem v Sloveniji; redno je sodeloval s svojimi prispevki tudi na londonskem radiu. Leta 1944 je v Rimu ustanovil Narodni odbor za inozemstvo, ter si prizadeval, da bi ob koncu vojne zavezniki zasedli Slovenijo. Spomladi 1945 si je zelo prizadeval rešiti slovenske domobrance pred izročitvijo jugoslovanskim oblastem. V Rimu je skrbel tudi za slovenske begunce in pozneje za njihovo izseljevanje v prekomorske države. Leta 1947 se je tudi sam preselil v ZDA in bil v vodstvu Zveze krščansko-demokratskih strank iz srednje Evrope.

¹¹ Dr. Izidor Cankar (1886-1958) umetnostni zgodovinar, kritik, pisatelj, prevajalec in diplomat; od leta 1936 deloval v diplomaciji; 1936-1942 je bil poslanik v Buenos Airesu, 1942-1944 v Ottawi. Med 2. svetovno vojno je bil zelo kritičen do sporov med srbskimi in hrvaškimi politikami in begunski vladi in njihovi podpori kolaboracionistom v domovini. Zavzemal se je za izboljšanje odnosov te vlade s SZ, ki bi nam lahko neposredno pomagala pri naših prizadevanjih za popravo mej na Z in S. Vseskozi je obsojal sodelovanje z okupatorji in leta 1944 vstopil v Šubašičevo vlado kot minister za prosveto, pošto in telegraf. Upal je, da bo slovenske cerkvene predstavnike in domobrance odvrnil od sodelovanja z okupatorjem. Zaradi neaktivnosti te vlade je iz nje izstopil. Po vojni je bil nekaj časa jugoslovanski poslanik v Grčiji; 1947 se je upokojil in se posvetil strokovnemu delu.

¹² Dr. Alojzij Kuhar (1895-1958) časnikar in politik; kot duhovnik je bil že pred 2. svetovno vojno referent za izseljence. Pred napadom na Jugoslavijo je odšel v tujino, najprej v New York nato v London in se tam priključil begunski vladi kot poslanik pri poljski emigrantski vladi in član informativnega urada jugoslovanske vlade. Od jeseni 1941 je redno sodeloval v oddajah za Slovence na londonskem radiu.

Cankar je sam prišel k njemu v Bari in ga je pridobival, češ da je le v sodelovanju z Rusijo zavarovana naša usoda in naša bodočnost. Zato se naša politika mora popolnoma nasloniti na Rusijo in ker je Tito nosilec te politike, moramo z njim sodelovati. Ker je dr. Krek sodelovanje odklonil, mu je Cankar zagrozil, da bo moral oditi iz sredozemskega odbora. Istega mnenja kakor dr. Krek so bili tudi ostali njegovi slovenski prijatelji v Rimu. Cankar je grožnjo uresničil. Dr. Kreka je v sredozemskem odboru zamenjal Smiljanić, katerega pa je že čez en mesec s partizani pognal iz urada Smodlaka.¹⁴ Krek politično sedaj nič ne pomeni zaradi tega, ker so Titovci v Italiji prevzeli vse jugoslovanske urade. Pri tej zadevi je zanimivo dejstvo, da je deložaciji Smiljanića prisostoval kot partizan salezijanski duhovnik dr. Šaruga, prekmurski Slovenec. V južni Italiji se nahaja do 5000 Jugoslovancev, ki se nočejo vrniti v domovino in niso hoteli iti v Titovo vojsko. Nekaj časa so Angleži izročali te ljudi Titovcem, sedaj ne več. Njihovo življenje je težko, ker morejo živeti le v skupnih taboriščih. Angleži nudijo pomoč le tem. Privatnikom ne dajejo ne podpore, niti ne morejo dobiti dela, ker Titovci jim nagajajo kjerkoli jim morejo. Za privatiziranje pa je v Italiji treba mnogo denarja. Beguncem nudi nekaj časa pomoč angleška vojaška uprava, potem pa jih prevzame UNRA.¹⁵ Mi imamo pravico do podpore UNRE. Dr. Krek je mnenja, da je sedanje stanje le začasno. Polagoma se začneja politična ofenziva proti Rusiji in eo ipso tudi proti TITU. Mirovne konference še dolgo ne bo, ker morajo razmere dozoreti. Glede bodoče Jugoslavije ni jasnosti, izdelan načrt in program imajo samo komunisti. Vse ostale politične skupine so brez načrta in programa. Razkol med Jugoslavani je velik. Slovenci in Srbi bi še šli skupaj ne pa drugi. Krnjević¹⁶ se mnogo trudi in dela za samostojno in svobodno Hrvatsko. Ameriški Hrvati imajo povsod svoje politične zastopnike in propagandiste in ti delajo za samostojno in svobodno Hrvaško. Ameriški ministrski predsednik ima v ameriški armadi in upravi svoje politične opazovalce in agente. Nek ameriški častnik, član te službe, je prišel tudi k bivšemu tržaškemu nadškofu dr. Fogarju¹⁷ in ga je vprašal za mnenje, kaj misli o Jugoslaviji in Trstu. Odgovor nadškofa je bil približno tale: - Jugoslavija je nemogoča zaradi Hrvatov, Trsta in še nekaterih drugih perečih vprašanj. Zaradi Trsta bodo vedno

Posebej odmevni so bili njegovi govori iz septembra 1944, v katerih je pozival domobrance naj se priključijo partizanom. Po vojni je ostal v Veliki Britaniji in skrbel za slovenske izseljence. Leta 1950 se je preselil v ZDA in postal vodja tiskovnega urada za Jugoslavijo pri Narodnem svetu za Svobodno Evropo. Njegovi govori so bili ponatisnjeni l. 1960 v ameriški Prosveti in nato še v Vestniku 1960 št. 6, str. 107-112. V prvem 8. 9. 1944 je opozoril na napačno politiko do okupatorja oz. sodelovanja z njim, v drugem 10. 9. je govoril o razlogih, zakaj je F. Snoj šel v Slovenijo in začel sodelovati z OF, v zadnjem 11. 9. pa se je obrnil neposredno na domobrance in jih pozval: "Vsi tisti, ki se hočete boriti za osvobodjenje domovine - in to bi moral biti danes najvišji vzor vsakega slovenskega človeka - pojdite po najkrajši poti k Osvobodilni fronti, ki je v imenu Jugoslavije in v imenu zaveznikov pooblaščen, da vodi borbo za naše osvobodjenje!"

¹³ Franc Snoj (1902-1962) politik, od leta 1938 poslanec JRZ za ljutomerski okraj, minister brez listnice v več vladah. Ob napadu na Jugoslavijo se je umaknil v Jeruzalem, od tam v Kairo in nato v ZDA. Leta 1944 se je vrnil na osvobojeno ozemlje v Sloveniji in postal 5. maja 1945 minister za lokalni promet Narodne vlade Slovenije. Leta 1947 je bil na Nagodetovem procesu obsojen na 7 let ječe s prisilnim delom (po štirih letih bil pomiloščen).

¹⁴ Josip Smodlaka (1869-1956) hrvaški politik, diplomat in publicist.

¹⁵ Pravilno UNRRA; The United Nations Relief and Rehabilitation Administration.

¹⁶ Juraj Krnjević (1895-?), hrvaški politik.

¹⁷ Dr. Alojzij Fogar (1882-1971) tržaško-koprski škof; uprl se je fašističnemu poseganju v cerkvene zadeve, zato je moral leta 1936 škofovsko mesto zapustiti. Zavzemal se je tudi za obrambo slovenske manjšine, po vojni pa pomagal slovenskim beguncem v Italiji.

trenja. Če postane svobodna luka, ga bo nekega dne zasedla najmočnejša sosednja država. Gdansk je šolski primer. Če ga prepuste Italiji, bo predmet silnega spora med Jugoslavijo in Italijo. Ustanovi naj se Zvezna država Slovenija, z vsemi Slovenci na vsem slovenskem teritoriju. Trst naj bo v tej državi, do njega oziroma do njegove luke pa imajo vsi narodi enako pravico. Amerikancem je ta misel simpatična, vendar pa se o tem vprašanju doslej niso še prav nič izjavili. Naši zastopniki s tem načrtom soglašajo. Tudi glede Podonavske federacije se Zavezniki niso še izjavili. Glede Slovenije so naročili podrobne referate o kulturnih, zgodovinskih, gospodarskih in cerkvenih razmerah i. dr. Naša dolžnost je, da Angležem povemo, da smo za kralja Petra in proti Titu, ker smo protikomunisti in prosimo za zaščito. Naš beg iz domovine je političen uspeh.¹⁸

29. maj

Prekrasen sončen dan. Fantje III. polka odhajajo.¹⁹ Veseli so in razposajeni in njihova pesem odmeva po vsem taborišču. Kamijon za kamijonom odhaja in morje belih robcev maha fantom v pozdrav. Harmonike tako veselo pojo, da jih niti brnenje avtomobilov ne uduši. Le iz daljave se slišijo veseli zvoki, ki polagoma zamirajo. Žene in dekleta jih s solznimi očmi spremljajo, dokler zadaj za Zakamnom ne izginejo izpred oči. Meni pa je tesno pri srcu, ker se mi zdi sumljiv skrivnostni molk Angležev o bodočnosti naših vojakov.²⁰

¹⁸ Tega dne je bilo vrnjenih 3000 vojakov SNV in sicer 4. polk pod poveljstvom majorja Antona Mehleta in dopolnilni bataljon pod vodstvom kapetana Pavlovčiča. Predani so bili v Področici in Pliberku.

¹⁹ Tudi tega dne je bilo predanih 3000 vojakov na zgoraj omenjenih postajah. Poveljnika 3. polka sta bila podpolkovnik Maks Kunstelj in kapetan Stamenković. Predana je bila tudi artilerijski divizion pod vodstvom kapetana Gabrijela (Jelka) Hočevarja.

²⁰ Pri operaciji predaje SNV je resnično šlo za strogo varovano povelja. O tem nam govorita kar dva dokumenta, ki sta bila objavljena v knjigi *The Repatriation from Austria in 1945 - The documentary evidence* z dne 28. in 29. 5. 1945:

PRO WO 170/4352 Cover and Deception - Security (z oznako Top secret)

1. ... 2. It is of the highest importance that NO unauthorised disclosures od Allied practice on this and kindred subjects should be made in any form whatever, even now that hostilities have ceased. This applies to methods used in specific ops and to gen policy. Any knowledge od the subject will continue to be treated as TOP SECRET.
3. It is undesirable that this order should arouse undue comment and its distribution will be limited to comds down to a Bn level, Staff offrs and Fd Coy comds.

GFHA/ST Lt Col GS

USNA Kirk Papers Subject: Disposal of Jugoslavs in Austria

As a result of a series of conferences at Eight Army Main on 26/27 May, the following arrangements were made,

(A) JUGOSLAVS

- (i) All Jugoslavs, civil and military, in the hands of Allied troops in AUSTRIA will be returned to JUGOSLAVIA provided that it is not neccesary to use force to do so.
- (ii) Jugoslavs who cannot be disposed of with the provisions of para (i) above will be hold in aus. acomodation as can be provided under, and will be fed by AHC (slabo čitljivo!) arrangements.
- (iii) They will be arranged into classes "A" and "B" in acordance with AFH signal of 23 May, ref FX 80915.
- (iv) Those who fall into class "A" will be dealt with in accordance with policy contained in that signal. Class "B" will ressis under AHC arrangements for a minimum period of eight weeks, during which arrangements will be made for their evacuation to Southern Italy as set out in AFM signal of 23 May.
- (v) As far as possible without the use of force, members of bouth class "A" and "B" will be disarmed at the earliest opportunity. If disarming them involvs force, the matter will be referred to AFH who will make arrangements for their evacuation to ITALY where further ... (nečitljivo!) ona be taken.

Naše taborišče postaja plen nemške požrešnosti. Ker vojaki ne smejo imeti s seboj ne koles in ne več prtljage, kolikor jo morejo sami nesti, prodajajo kolesa. Nemci jih hočejo imeti za hleb kruha ali za ene moške hlače.²¹ Tako nas hočejo še poslednjega premoženja oropati. Konja kupijo za par hlebov kruha. Nesramnost in predrznost teh ljudi je brezmejna.

30. maj

"Fantje se zbirajo s kranjske dežele, dekleta se jokajo, kaj b'jo začela" tako razposajeno odmeva po taborišču pesem vojakov hrabrega Rupnikovega polka.²² Z njim odhaja tudi zelo veliko Cirkničanov - civilistov. Angleži nobenemu civilistu ne branijo, da odide z vojaki.

Proti večeru se zopet pojavijo v taborišču Srbi, ki trde, da so ušli iz transportov, ki jih Angleži v Podrošci in Pliberku predajajo Titovcem. Enako delajo tudi z domobranci, kar so jim povedali tamkajšnji domačini. Fantje se zaklinjajo, da je vse resnica kar povedo. Jaz jim sedaj verjamem, ker sem se čudil, da so Angleži puščali, da so civilisti v tolikem številu odhajali z vojaki, ko v taborišču niso dovolili, da bi se vojaki pomešali med civiliste. Novica se je raznesla tudi med ljudi in polasča se jih panika. Povsod je videti strte in obupne obraze, v šotorih glasno jočejo. Vprašujejo nas, če je grozna novica resnična, mi pa jim odgovora ne moremo dati, ker nič ne vemo. N.O.²³ je bil o grozni novici obveščen že 28. maja. Vprašali so angleško komando in ta je zatrjevala, da vojake odpeljujejo v Italijo in če mar Angležem ne zaupamo. General Krener je še danes zjutraj na križišču ceste 331 vprašal majorja Barreja, kam fante vozijo. In ta mu je zatrjeval, da v Italijo. Priča tega pogovora je bil g. Lekan.

Danes je pribežal v taborišče tudi dr. Janež,²⁴ ki je v Pliberku ušel iz transporta in povedal, da v resnici Angleži domobrance izročajo Titovcem. Sedaj ni nobenega dvoma več. Ubogi fantje, strašna je njih usoda. Strašna bo nocojšnja noč tistih domobrancev, ki so še v taborišču in morajo zjutraj oditi, ko vsi natančno vedo, kam gredo. Že te dni je mnogo fantov odšlo v gore in v gozdove, a zdaj jih bo še več, saj to je njihova rešitev.²⁵

31. maj

NOTE: *There was considerable discussion upon the interpretation of the term "use of force". It was finally agreed that local commanders appeared to be using their direction in a satisfactory manner as to the means used to persuade Yugoslavs that they should return to Yugoslavia, and that it was ... (nečitljivo) to attempt to make any further interpretations." ...*

²¹ Tisti, ki so govorce o vračanju vzeli resno, so se preoblekli v civilna oblačila (ki jih je v taborišču primanjkovalo, saj ljudje niso računali na daljše bivanje v Avstriji - odšli so največ za 14 dni, da se razmere doma umirijo) in se pomešali med civiliste ali pa umaknili iz taborišča.

²² Odšlo naj bi 2800 mož SNV pod vodstvom polkovnika Vuka Rupnika in 1. in 2. bataljon majorja Richarja in kapetana Šušteršiča ter 3. bataljon kapetana Miloša Šabiča. Transportu naj bi se pridružilo tudi 20 žensk.

²³ Narodni odbor za Slovenijo, osrednji politični in predstavniški organ slovenskega protirevolucionarnega tabora; v taborišču so ga vodili dr. Joža Basaj, France Kremžar, dr. Franc Bajlec, Marko Kranjc in dr. Celestin Jelenc.

²⁴ Dr. Janez Janež (1913-1990) zdravnik in misijonar na Kitajskem in Tajvanu.

²⁵ V številnih spominskih zapisih najdemo poročila, da je bilo vetrinjsko taborišče izredno slabo zastraženo. Dejstvo, da je bil v neposredni bližini tudi gozd, je kar samo po sebi napeljevalo na beg, vendar so se za to možnost odločili le redki.

Praznik sv. Rešnjega telesa danes obhajamo. Naša srca so strta, naše duše žalostne do smrti. Prestali smo strašno noč in ta trenutek, ko se pri sv. maši spominjamo največje skrivnosti naše sv. vere, nakladajo Angleži poslednje fante na automobile. Fantje so nemi in mirni. Polk je komandant razpustil in dal fantom prosto pot, naj gredo komor hočejo. "Kamor jih odšlo 8 tisoč, gremo še mi. Bili smo tovariši v boju, ostanemo z njimi tudi v smrti."²⁶ Svaka sem s težavo pregovoril, da je ostal pri nas. Ubogi fantje, kako strašna je vaša usoda! Ljubi Bog nas razume. Sredi maše, ki je na grajskem dvorišču, je začelo deževati in je tudi med skromno procesijo ves čas deževalo. Za nas danes ni veselja. Za nas obstaja ta trenutek le razpoloženje Gospodovo in njegovih učencev po sv. večerji, ko so odšli na Oljsko goro v smrt Gospodovo. O Gospod, ta trenutek razumem Tvoj vzdih: "Moja duša je žalostna do smrti!" Nisi imel človeka na zemlji, ki bi ti pomagal, neizprosna je bila volja Očetova. To, kar se je zgodilo z domobranci, se utegne vsak trenutek zgoditi tudi z nami. Mi na svetu nimamo več nobenega prijatelja! Nas so v naši najtežji uri vsi zapustili, kar so Tebe, o Gospod, vsi zapustili. Ostani z nami, vsaj ti Gospod, ostani z nami v naši smrtni uri.

Grem skozi taborišče. Ljudje so prepadli, objokani in nemi zro na prostor, kjer je stalo domobransko taborišče. Prav tak se mi zdi ta prostor, kakor hiša iz katere so odnesli mrliča. Ne morem se nanj ozreti brez žalosti.

Popoldne je bil dr. Meršol²⁷ poklican k majorju Barreju na angleško vojaško komando v Celovec. Tam jima je major Johnson sporočil, da mora biti za jutri zjutraj pripravljenih za transport v Jugoslavijo 2700 civilistov in sicer 1200 za Področje, 1500 za Pliberk. Major Barre je ob tem sporočilu pobledele kot zid. Dr. Meršol je pojasnil, da to pomeni smrt za vse begunce, ker partizani bodo vse poklali in prosi, naj se ta ukrep prekliče. Vsi begunci smo kraljevi pristaši in smo proti Titu, zato je povratek v Titovino za nas vse sigurna smrt. Prav tako je ugovarjal major Barre in prosil, naj se Johnson obrne na višje poveljstvo. To je tudi storil in po daljšem telefoniranju dosegel, da odidejo v Jugoslavijo samo tisti, ki se za to prostovoljno odločijo. Vsi drugi pa ostanemo begunci in bomo izročeni v oskrbo in zaščito angl. rdečemu križu. Naše begunstvo bo trajalo najmanj 2 leti, lahko pa tudi za vedno ostanemo v tujini. Tisti, ki jutri prostovoljno odidejo domov, se morajo nocoj do 1/2 10 javiti.

1. junija

Prvikrat obhajamo prvi petek v tujini in v silni žalosti. Vse je v solzah in obhajilna miza je oblegana.

Pri dopoldanskem obisku je major Barry izjavil, da Angleži nad nikomer ne bodo izvajali pritiska za povratek v domovino. Kdor pa hoče iti, lahko gre!

V taborišču je mučno ozračje. Kadar se ozrem na prazen prostor kjer so bili domobranci, se spominjam ubogih fantov in mi stopa pred oči njih strašna usoda. Strašno so nas Angleži razočarali. Podlejšega izdajstva si ni mogoče predstavljati.

²⁶ Z zadnjim transportom je bilo vrnjenih 500 mož, čeprav se v nekaterih zapisih pojavljajo pretirane številke, ki govore o 2700 vrnjenih. Predvidevam, da so avtorji računali 1. polk v polni sestavi in niso upoštevali, da so v zadnji noči pobegnili številni vojaki. Prav tako se je v celoti izognilo predaji celotno vodstvo SNV.

²⁷ Dr. Valentin Meršol (1894-1981) zdravnik; slovenski vodja civilnega taborišča, ki je s skupno intervencijo z majorjem Barrejem preprečil vrnitev civilnih beguncev v Jugoslavijo.

Dvakrat smo bili izdani, a to tretje izdajstvo presega vsa prejšnja. Dobri Corsellis,²⁸ ki je naš iskren prijatelj, priznava, da je Angleže, ki imajo z nami opravka, sram tega dejanja.

Ne preostane nam nič drugega, tako je danes pametno mislil ljubi dr. Meršol, kakor da zapremo bolečino v svoje srce in ne zabavljamo čez Angleže. Smo pač begunci, izročeni na milost in nemilost Angležem. Mi moremo in moramo samo prositi.

Za povratek domov se je prijaviilo 260 ljudi. To so sami taki, ki so Nemcem morali voziti pri umiku pratež. Za nas je to samo olajšanje, ker ti ljudje niso bili naših misli in so bili razširjevalci in posredniki komunistične propagande.

2. junij

Naredil se je krasen dan. Lepota dneva vpliva tudi na ljudi, ki so postali vedrejšje volje.

V roke mi je prišlo pismo, ki ga je zaradi domobrancev pisal generalu Krenerju angleški generalmajor Murray. Pismo je pisano v nemščini in sicer doslovno takole:²⁹

Vom Generalmajor Murray Befelshaber der 6then Britischen Panzerdivision zum General Krener, des Slovenischen Landeswehr:

- "1. Der mir gegebene Befehl besagt, dass ihre Gruppe mit der Baur'n an gewisse Orte zu gewissen Zeiten zubefördern ist.
2. Ich bin nicht unterrichtet worden über das Ziel der Zuge und ich selbst weiss darüber nicht Bescheid. Dies geht mich überall nicht an.
3. Der mir Weiterhin zugegangene Befehl besagt, dass diese Beförderung, falls menschenmöglich ohne Gewaltanwendung zu geschehen hat. Ich beabsichtige diese Befehle auszuführen und ich würde es ausserordentlich bedauern, müste ich dabei Gewalt anwenden.
4. Als Soldat führe ich diesen Befehl aus, der mir von einer höheren Stelle gegeben worden ist. Als Soldat müssen Sie mir selbst dabei behilflich sein."

Jaz mislim, da je sedaj odveč koga sumničiti krivde za usodo naših fantov. Angleži imajo v ozadju politične račune in mi smo drobiž s katerim jih plačujejo. Bližnja bodočnost bo pokazala, kaj so plačali s krvjo naših najboljših mož in fantov.

3. junij

Major BARRE je danes napovedal za jutrišnji dan visok obisk. Taborišče mora biti snažno in urejeno, ni pa treba pripravljati nobenega sprejema in špalirja.

4. junij

²⁸ John Corsellis, angleški pisatelj in pravnik, tedaj v službi britanske vojske.

²⁹ Slovenski prevod dokumenta (Vestnik 1962, št. 12, str. 318):

1. Dobil sem povelje, da vaša enota odpotuje z vlakom ob določenih časih na določene kraje.
2. Nisem obveščen o končnem cilju vlakov in o tem ne vem nič določenega. To se mene tudi ne tiče.
3. V smislu nadaljnega povelja imam nalog, da se to izvrši, kolikor je človeško možno brez uporabe sile. Jaz imam namen to povelje izvršiti in bi mi bilo zelo žal, če bi moral pri tem uporabiti silo.
4. Kot vojak izpolnujem, kar mi je bilo ukazano z višjega mesta in Vi, kot vojak, mi morate biti pri tem v pomoč.

Zjutraj je major Barre rekel, da obiska ne bo. Okrog 10. ure se je vrnil in povedal, da obisk pride. Okrog 11. so vojaki in policija popolnoma obkolili in zastražili taborišče. Ljudje so postali vznemirjeni češ, da nas bodo začeli nakladati in odpeljati v Titovino. Vznemirjenje se stopnjuje. Ob 1/2 13 se je v taborišče pripeljala cela vrsta avtomobilov z angleškimi oficirji. Sredi kolone je bil avto maršala ALEKSANDRA, ki je stopil z voza in si ogledal taborišče. Pustil si je predstaviti vodjo našega taborišča dr. MERŠOLA in se z njim skupaj dal fotografirati. Primarij je maršalu v kratkih besedah povedal, da smo slovenski begunci kraljevi pristaši, da smo proti Titu, ker je komunist in je vpeljal v Jugoslaviji komunistično diktaturo. Prosimo za angleško pomoč in zaščito, da nas ne izroče TITU, ker bi ta izročitev bila naša sigurna smrt, kakor bodo po veliki večini pomorjeni tudi vsi domobranci, ki so bili pred dnevi vrnjeni v Jugoslavijo. Maršal mu je na to odgovoril: "Kar mene zadeva, lahko ostanete tukaj."

Še isti večer je izšlo glede jugoslovanskih beguncev armadno povelje, ki se glasi:
New army policy respective Jugoslavs effective forewith:

1. No Jugoslavs will be returned to Jugoslavia or handed over to Jug. troops against their will.
2. Jugoslavs who bore arms against TITO will be treated as surrendered personel and sent to Viktring Camp and disposal. Further instructions awaited.
3. All this personel will be regarded as displaced personel and ultimately routed via Italy.
4. No evacuation from Viktring TFO.³⁰

Ljudje so se potem, ko jim je poročnik Krištof³¹ to povelje prebral, močno oddahnili. G. Krištof je sicer domobranski oficir, a ker je tolmač na angleški komandi v Vetrinju, ga Angleži niso izročili z drugimi. Ta je prvi staknil to povelje in nas obvestil. Prepis originalnega dokumenta bomo dobili jutri. Tako se je tudi zgodilo.

5. junija

Na vse zgodaj se je po taborišču raznesla vest, da so Titovi partizani vdrli na Koroško in da so streljali angleške obmejne straže. Angleži odhajajo s tanki čez Dravo proti Ljubelju. Ponoči smo res slišali drdranje avtomobilov in ropot tankov, ki je bil tako močan, da me je prebudil, čeprav spim v tovarni pod hribom in daleč od ceste. Novico o napadu partizanov razširjajo tuk. angleški vojaki.

Danes smo ustanovili v našem taborišču podružnico Jugoslovanskega dobrodelnega društva, ki ima sedež v Rimu.

Zaključek

Vetrinjski dogodki oziroma vetrinjska tragedija je navkljub več kot petdesetletni odmaknjenosti še vedno zavita v skrivnost. Predvsem izstopata dva problema:

³⁰ Prevod je bil objavljen v *Vetrinjski tragediji*, str. 47-48.

Nov armadni postopek glede Jugoslovanov veljaven v bodoče:

1. Noben Jugoslovan ne bo vrnjen v Jugoslavijo ali izročen jugoslovanskim četam proti njegovi volji.
2. Jugoslovani, ki so se borili proti Titu, se bodo smatrali kot osebe, ki so se predale, ter bodo poslani v taborišče Vetrinj na razpoložanje v pričakovanju nadaljnjih navodil.
3. Vse te osebe se bodo smatrale kot preseljene osebe in bodo končno poslani v Italijo.
4. Vetrinjsko taborišče ne bo izpraznjeno.

³¹ France Krištof.

1. število vrnjenih domobrancev; 2. neposredna odgovornost za predajo SNV oziroma domobrancev.

ad 1) Pri tem problemu se pred zgodovinarja postavi vprašanje, kateremu viru zaupati. Na voljo imamo kar nekaj virov oziroma poročil (navedeni so po časovnem vrstnem redu):

1. 1. Poročilo predsednika NO dr. Jožeta Basaja in člana NO dr. Franceta Bajleca z dne 1. 6. 1945 - točka 18 (*Slovenska beseda, Buenos Aires, 6/1955, št. 5/6, str. 59*)

"V dneh od 27. do 31. 5. je bilo odpeljano iz taborišča v Vetrinju oficirjev in vojakov SNV:

27. 5.	600
28. 5.	3000
29. 5.	1800
30. 5.	3000
31. 5.	2700

Skupno 11.100

Po izjavi g. polkovnika Vizjaka je bilo med temi 500-600 beguncev, ker so angleške oblasti dovolile, da z vojsko poljubno lahko odhaja tudi civilno begunstvo."

1. 2. *The Repatriations from Austria in 1945*, str. 287, dokument PRO FO 1020/39 z dne 7. - 8. 6. 1945, v točki 2 "Skupno število izročenih":

Hrvatov	12.196
Srbov	5.480
Slovencev	8.263
Črnogorcev	400
Konji	350
Vozovi	49

26.339

1. 3. Poročilo dr. Godniča o dogodkih v Vetrinju maja 1945 (ena od 4 originalnih kopij se nahaja v NUK) - Spittal na Dravi, 11. januarja 1947:

1. prevoz		
2. prevoz (28. 5.)	nekaj čez	2000
3. prevoz (29. 5.)	ca	2000
4. prevoz (30. 5.)	nad	2000
5. prevoz (31. 5.)	okoli	500

6500

Ker dr. Godnič nima podatka za prvi transport, lahko povzamemo druge vire, ki govore o 40 + 600 vrnjenih vojakih, kar skupno nanese 7140 oseb.

1. 4. *Bela knjiga slovenskega protikomunističnega upora: 1941-1945*. ZDA (Cleveland): Tabor ZDSPB, 1985 navaja poimenske podatke za 9047 vrnjenih borcev.

Še več zmede povzročijo številni spominski zapiski, objavljeni v različnih zdomskih publikacijah. Največ jih je bilo objavljenih v naslednjih publikacijah: Vestnik, Tabor, Slovenska beseda (vse v Argentini) in Klic Triglava (London).

Verjetno je najbolj pravilna ugotovitev nekaterih piscev, da točnega števila vrnjenih (in pobitih) ne bomo nikoli ugotovili.

ad 2) Iskanje odgovornih za izročitev pripadnikov SNV se je začelo že prve dni junija 1945 in lahkozapišemo, da še vedno traja. Med glavnimi krivci se najpogosteje omenjajo:

2. 1. Vojaško vodstvo SNV oziroma njen poveljniški kader z generalom Krenjerm na čelu, ki ni pravilno ocenilo takratnega vojaškega položaja.

- Napačna (in prepozna!) smer umika SNV proti severu in to skupaj z nemško vojsko (celo tudi sami v nemških uniformah in oboroženi z nemškim orožjem).

- Zapostavljanje obveščevalnega in izvidniškega dela v enotah SNV, ki niso pravočasno ugotovile, da se je IX. korpus premaknil proti Trstu in Gorici in jim s tem izpraznil prostor v smeri Godovič - Čepovan - Brda, od koder bi imeli možnost umika v Furlanijo, kjer so se zaveznikom že predale četniške formacije in primorski domobranci (SNVZ - Slovenski narodni varnostni zbor).

Umik čez Sočo je tudi ustašem svetoval Ilija Jukić, vendar ga ti niso poslušali oziroma so odšli na pot prav tako prepozno. Zato se jim je zgodila še večja tragedija, da njihove predaje Angleži na Koroškem niso sprejeli in so se morali vdati Titovi vojski.

- Popolno ignoriranje opozoril, ki sta jih iz Londona že leta 1944 poslala dr. Miha Krek in dr. Alojzij Kuhar. Predvsem sta opozarjala na sklepe Teheranske konference " (...) da vsakogar, ki ga dobijo zavezniške oblasti v roke oblečenega v nemško uniformo ali z nemškim orožjem morajo izročiti zavezniški državi, kamor pripada po državljanstvu, brez preiskave, ali je izročitev utemeljena ali ne." (*Vestnik 1986 št. 1, str. 66*)

- Nerazumljivo dejstvo, da niso verjeli (zaupali) poročilom domačinov in pobeglih vojakov, ki so prišli v Vetrinj in opozarjali na dejstvo, da gredo vsi transporti nazaj v Jugoslavijo. Pri vsakem od njih so našli kaj 'spotakljivega'; eni naj bi širili četniško, drugi komunistično propagando. Namesto odločne akcije so čas zapravljali z brezplodnim razpravljanjem in pisanjem peticij ter slepo zaupali v "dobre in poštene Angleže - gentlemene, ki česa takega niso zmožni storiti".

2. 2. Politično vodstvo - NO za Slovenijo, ki se je nerealno zanašal na dobre zveze z zahodnimi zavezniki. Pri tem so povsem zanemarili delovanje njihovih (predvsem angleških) obveščevalnih služb, ki so zelo vestno spremljale dogajanje v Jugoslaviji oziroma v Sloveniji. Podobno vlogo so imele tudi zavezniške misije pri Vrhovnem štabu NOV.³²

2. 3. Zavezniki - predvsem Angleži, ki se niso menili za usodo vrnjenih vojakov ampak so brezosebno - administrativno izvrševali ukaz svojega vojaškega poveljstva (ob privolitvi političnega vodstva). Za domobrance je bil usoden predvsem ukaz z dne 14. 5. 1945, ki ga je podpisal Lt. Gen. B. H. Robertson - predvsem 3. točka, ki se nanaša na Jugoslovane: "All surrendered personnel of

³² Številne podatke o tem delovanju najdemo v knjigi T. M. Barkerja: *Socialni revolucionarji in tajni agenti*. Ljubljana 1991.

established Yugoslav nationality who were serving in German Forces should be disarmed and handed over to local Yugoslav forces."³³

Prava ironija pa je v tem, da je istega dne tudi maršal Tito izdal povelje 1., 2., 3. in 4. armadi ter GŠ Hrvaške in Slovenije, ki se glasi: "Preduzmite najenergičnije mjere da se po svaku cjenu spreči ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa, pojedinaca. U koliko postoje izmedju zarobljenicima i uhapšenicima takva lica koja treba da odgovaraju za dela ratnih zločinstva predavati ih na reverz vojnim sudovima radi daljeg postupka."³⁴

In vendar se je zgodilo, da je bila velika večina vrnjenih domobrancev že meseca junija 1945 pobitih na različnih moriščih širom Slovenije!

Zgodovinar dr. Dušan Biber je postavil hipotezo, zakaj se to povelje ni dosledno uresničevalo: "Obrat v tej politiki zadnji teden maja je bil zelo verjetno v zvezi s tržaško krizo, ki se je nadaljevala, in z bojaznijo, da bi repatriiranci, čeprav razoroženi, utegnili postati peta kolona, ki bi jo vodili njihovi pobegli somišljeniki v severni Italiji, od katerih so nekateri že delali za zavezniško obveščevalno službo. Jugoslovanska armada je bila 24. maja v polni pripravljenosti."³⁵

Rozina Švent

MAY 1945 - SOME CHOSE A DIFFERENT "FREEDOM"

S u m m a r y

Since 1945 numerous articles have been published abroad by Slovenian emigres in an attempt to shed light on the background of a tragic event, which took place immediately after the end of the Second World War. In what is also known as Vetrinje Tragedy, several thousand Home Guard members were ruthlessly executed by the Slovenian partisans and buried in unmarked mass graves, after having been sent back to Yugoslavia from Carinthia by the Allies. Among the authors of these articles were also former Home Guard members who, in one way or another, succeeded in avoiding repatriation to Yugoslavia. Although many aspects of this obscure event are yet to be clarified, one can say that it was, to some extent, also a combination of unfortunate coincidence. The subject of greatest speculation has been the exact number of those returned (most of whom were subsequently killed), with estimations ranging from 7,000 to 12,000. Related to this are the questions of responsibility for this tragedy; such as why were the Home Guard members sent back to Yugoslavia in the first place, who among the Allies signed the military order for their return and how great was the co-responsibility of the Slovenian political and military leadership in the military camp. Today, fifty years after the tragedy, some of these obscurities may be clarified by means of published documents and other secondary sources, such as written memories, testimonies, and, in our case, the diary of a runaway who recorded events as they occurred, almost every day. He also recorded his personal views and experience of the life in the camp as well as the rumours circulating among fellow runaways and the acts of some individuals.

So many controversies on this subject could be expected considering that, until the beginning of the Fifties, the Yugoslav authorities denied knowledge of any such post-war events, forbidding any verbal or written reference to the subject. On the other side, the survivors (emigres) and a large majority of the victims' relatives wished to contribute, in this way, towards the clarification of these tragic events.

³³ Dokument je objavljen v zbirki dokumentov *The Repatriation from Austria in 1945*, str. 101. Ob tem opozarjam na časovno nelogičnost. Po boju pri Borovljah 11. maja (po nekaterih navedbah že 10. maja!), ko so si domobranci skupaj z nemško vojsko izsilili prehod preko Drave, so že takrat morali položiti orožje in so prišli v vetrinjsko taborišče neoboroženi (pri predaji orožja so bili angleški vojaki precej nenatančni, saj so številni domobranci poskrili kar nekaj orožja, predvsem pištol).

³⁴ *The Repatriation from Austria in 1945*, str. 103.

³⁵ T. M. Barkerja: n. d., str. 292-293.

